

Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2012. – Вип. IX. – С. 178-185.

УДК 001(477)(092):351.853(477.43)

І. О. Старенький,

м. Кам'янець-Подільський

Пам'яткоохоронна діяльність І. І. Огієнка на Поділлі

У статті розповідається про пам'яткоохоронну діяльність Івана Івановича Огієнка під час його перебування на Поділлі.

Ключові слова: І. І. Огієнко, пам'яткоохоронна робота, Поділля, Кам'янець-Подільський, УНР.

Непересічною постаттю в українській історії став Іван Іванович Огієнко. Певні сторінки його життя були пов'язані з Поділлям, де він, зокрема, проводив пам'яткоохоронну роботу. Цього питання торкалися в своїх дослідженнях В. П. Ляхоцький [13] та деякі інші автори. Проте проблема є недостатньо дослідженою. Мета статті – до певної міри ліквідувати вказану прогалину.

Активну пам'яткоохоронну роботу на Поділлі Іван Іванович розпочав перебуваючи ще в Києві. Саме за його клопотанням Подільському церковному історико-археологічному товариству було призначено щорічну допомогу з державного бюджету в розмірі 5000 карбованців. Зберігся текст доповідної записки І. І. Огієнка від 21 січня 1919 року: «Товариство в значній мірі поширило рамки діяльності того Комітету [Подільського єпархіального історико-статистичного комітету – І. С.], упорядкувало чудовий музей церковної старовини нашого Поділля, улаштувало при ньому бібліотеку зі значною кількістю надзвичайно рідкісних книжок і зібрало багато матеріалів для висвітлення церковно-релігійного та загальногромадського життя Поділля і його давно минулого. 12 томів «Трудів» можуть служити найкращим свідком того, оскільки була корисна праця Товариства в справі

щодо наукового дослідження сучасного й минулого життя Поділля, збору та охорони пам'яток древности і історії краю» [1, арк. 3-3 зв.; 5 арк. 44-44 зв.]. 22 червня 1919 року на засіданні Подільського церковного історико-археологічного товариства Іван Іванович Огієнко був прийнятий у почесні члени Товариства [12, с. 4].

Проте основна діяльність І. І. Огієнка з охорони пам'яток старовини на Поділлі розгорнулася після призначення його ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету.

Насамперед, Іван Іванович Огієнко величезну увагу приділяв збереженню архівів та бібліотек. Це стало головним у його діяльності як пам'яткоохоронця.

Збереження архівної спадщини проходило шляхом передачі архівних матеріалів Кам'янець-Подільському державному українському університету, де був створений науковий архів. Активну допомогу І. І. Огієнку в цій справі надавав П. В. Клименко, який був головою Відділу охорони пам'яток старовини та мистецтва, а також очолював Архівно-бібліотечну комісію.

Зокрема Іван Огієнко разом з Пилипом Клименком стали ініціаторами передачі до архіву Губернського правління (приміщення Казенної палати по вулиці Довга в Кам'янці-Подільському) матеріалів архівів канцелярії губернатора (1000 пудів), статистичного комітету (100 пудів), повітової міліції (50 пудів), міської міліції (400 пудів), з різних крамниць (100 пудів). Всього маса матеріалів складала 1650 пудів (26400 кг.) [3, арк. 93].

Для запобігання знищення архіву Дворянських депутатських зібрань Іван Іванович Огієнко звернувся з проханням про передачу архівних матеріалів Кам'янець-Подільському державному українському університету [4, арк. 54].

10 вересня 1919 року П. В. Клименко заборонив доступ до жандармського архіву, який був неописаний та тимчасово знаходився в помешканні громадської бібліотеки [4, арк. 68]. Невдовзі, після консультації з І. І. Огієнком, Пилипом Клименком було віддано наказ: «Наказую архіви

скасованих установ, а саме: дворянського депутатського зібрання, жандармського управління, губернського статистичного комітету при губернському правлінні, а також бібліотеки цих установ передати Кам'янець-Подільському державному українському університету» [4, арк. 78].

Дещо пізніше було прийнято рішення про передачу архіву Кам'янець-Подільської міської поліції університету [4, арк. 114]. За протоколом Військової архівної комісії від 15 жовтня 1919 року та наказом Головного отамана від 6 жовтня 1919 року за №196 було вирішено передати Кам'янець-Подільському державному українському університету архів Дворянських зібрань [4, арк. 123].

Турбувався Іван Іванович Огієнко не лише про збереження архівних матеріалів у складі університету. Так, він виступив одним із ініціаторів створення в Кам'янці-Подільському Наукового архіву та асигнацію на ці потреби 46600 карбованців [4, арк. 137-137 зв.]. Разом з членами Архівно-бібліотечної комісії І. І. Огієнка непокоїло те, що в «жидівський крамницях Кам'янця з'явилося багато науково цінних документів», які продав архіваріус Губернського правління (загалом понад 800 пудів) [4, арк. 133].

Будучи міністром ісповідань, Іван Огієнко турбувався про збереження церковної старовини. При міністерстві було створено Відділ охорони церковної старовини, який очолив доктор Йосип Пеленський [4, арк. 1].

Справжнім дітищем Івана Огієнка стала бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету, де було збережено багато стародруків та рідкісних видань.

Зі створенням університету постало і питання про створення бібліотеки. В. К. Приходько писав: «На першому засіданні Комісії [університетської] стало питання й про університетську бібліотеку... Висунули ідею... створити університетську бібліотеку – властиво основи її – збиранням пожертв книжками» [10, с. 291]. Л. Т. Білецький зазначав: «Коли я мав виїхати з Києва, за дорученнями ректора... накупив книжок, які разом з

моєю бібліотекою, бібліотекою професора Огієнка багажем їхали до Кам'янця» [10, с. 291]. Перший запис в інвентарній книзі бібліотеки датується 5 вересням 1918 року, а на 30 жовтня того ж року персонал книгозбірні нараховував лише одну особу – І. Г. Сливку.

Газета «Свято Поділля» 22 жовтня 1918 року зазначала, що на прохання ректора університету Івана Івановича Огієнка Подільське церковне історико-археологічне товариство передало університетській бібліотеці 39 стародруків, 30 томів «Актів, изданных Виленской Археологической комиссией» та 30 книг «різного змісту». Від Київської духовної академії надійшло «3 ящики книг» (796 примірників), серед яких «Труды Киевской духовной академии» за всі роки. На прохання І.І. Огієнка професорам і студентам дозволено користуватися книгами з бібліотек духовної семінарії та чоловічої гімназії. Крім того єпископ Пімен пообіцяв наказати по всій Подільській єпархії надсилати стародруки до бібліотеки університету. Також зазначалося, що професор П. М. Бучинський передав «свою цінну спеціальну бібліотеку... Від проф. Бачинського вже поступили в бібліотеку книжки, що зараз будуть потрібні студентам. Кількість цих книжок 244» [8, с. 7-8]. Першорядна увага зверталася на пошук, придбання і доставку бібліотечних раритетів. Вже в перші місяці роботи Кам'янець-Подільського державного українського університету роздобули 60 стародруків, зокрема Острозьку Біблію 1581 року. Згодом студенти передали один із трьох Литовських статутів [9, с. 404].

Іван Іванович надсилав листи до наукових установ, навчальних закладів, товариств: «31 липня в місті Кам'янці-Подільському засновано нове огнище вищої освіти Кам'янець-Подільський державний український університет. На перших кроках свого життя новий університет має силу перешкод на дорозі до найкращого розвою, – бо його упорядкування під час теперішньої небувалої дорожнечі вимагає надзвичайних коштів. Особливо відчувається брак потрібних до науки книжок, яких тепер часто немає змоги придбати навіть за гроші. Знаючи повсякденну прихильність Вашу до

культури, звертаюсь до Вас з щирим проханням прикласти і свою долю до збудування нового культурного огнища і подарувати в бібліотеку Кам'янець-Подільського державного українського університету всі ваші праці. Видатки на пересилку прошу зазначити окремим листом і їх з подякою буде повернуто Вам. Коли б у Вашій власній бібліотеці знайшлися непотрібні Вам дублети, ласкаво прошу продати їх Університетові» [13, с. 89]. На цей заклик одразу відгукнулися численні інститути, наукова інтелігенція. Наукове товариство імені Шевченка в Львові передало 408 томів, зазначивши, що «вдовольняючи просьбі світлого ректорату, радо жертвує для створеної ним університетської бібліотеки всі свої видання за винятком деяких вичерпаних... Рівно ще охотно відступить товариство для тієї ж бібліотеки книжки зі своїх бібліотечних дублетів, як тільки покінчиться інвентаризація їх» [14, с. 16-19]. Крім того Губернський статистичний комітет передав 6660 книг, міська чоловіча гімназія – 2716, Подільське церковне історико-археологічне товариство – 120 книг і 59 стародруків, бібліотека університету св. Володимира, департамент середніх і вищих шкіл Міністерства народної освіти, ряд видавництв, духовних навчальних закладів. Надходили і приватні пожертви: М. Хитков – 2230 томів, С. Русова – 642 [3, арк. 65], П. Бучинський – 273, І. Огієнко – 114 примірників [14, с. 16-18]. Професор Чернівецького університету І. Гільберт запропонував за 100000 крон зібрання класичної філології в 40 скринях.

Величезний вплив на посилення пам'яткоохоронної роботи в університетській бібліотеці мало призначення помічником бібліотекаря Юхима Йосиповича Сіцінського. 27 серпня 1919 року Рада професорів університету обрала його на посаду голови бібліотечної комісії. Під його керівництвом і при безпосередній участі було розроблено Статут університетської бібліотеки, який не втратив свого значення і для сьогодення [11, с. 64]. Юхим Сіцінський, як і Іван Огієнко, чудово усвідомлював необхідність збереження багатющих бібліотек з шляхетських маєтків та

ліквідованих структур, які в буремний революційний період нещадно розграбовувалися та знищувалися.

Так, у грудні 1918 року придбано приватну бібліотеку в м. Могилів-Подільський. Вантаж супроводжував студент С. Квасницький. На вагоні з книгами спеціально був зроблений напис «Бібліотека для Кам'янець-Подільського університету». Старовинні польські видання, книги з українського національного питання, вольтерівська енциклопедія та інша література була доставлена із залишеного маєтку від Кам'янцем [13, с. 90]. У липні-серпні 1919 року було доставлено 2106 примірників з маєтків Пуласького та Даревського. 30 липня 1919 року Леон Б'ялковський доповідав І. І. Огієнку про виконання доручення щодо придбання книгозбірні Казимира Пуласького, що знаходилася в с. Завадинці Кам'янецького повіту. Було придбано 106 томів. Це все що, залишилося від бібліотеки в 10000 томів, яка згоріла 1918 року [15, с. 630].

30 серпня 1919 року Подільському губернському комісару було надіслано прохання зробити розпорядження про передачу бібліотеки Губернського статистичного комітету Кам'янець-Подільському державному українському університету [4, арк. 48]. 19 вересня 1919 року наказом Відділу охорони пам'яток старовини та мистецтва за №105 передбачалося бібліотеки Дворянського депутатського зібрання, жандармського управління, Губернського статистичного комітету передати університету [4, арк. 78]. Проте процес передачі затягнувся. Іван Іванович Огієнко дещо пізніше звертався про передачу бібліотеки Дворянських зібрань [4, арк. 54]. У відповідь на це протоколом Військової архівної комісії від 15 жовтня 1919 року та наказом Головного отамана від 6 жовтня того ж року за №196 вказана бібліотека була передана університету [4, арк. 123].

В одному з документів Відділу охорони пам'яток старовини та мистецтва зазначалося, що цінна старовинна бібліотека графа Холоневського в м. Янів, що складалася переважно із закордонних видань, нищиться і грабується. Було прийнято рішення передати її Леву Биковському та Олексі

Герасевичу для перевезення її до Кам'янця-Подільського [4, арк. 109, 113]. 17 жовтня 1919 року в університеті було прийнято рішення про виділення 10000 гривень для перевезення бібліотеки Холоневського до міста над Смотричем [4, арк. 117]. Дещо раніше, 10 жовтня, Архівно-бібліотечним відділом Головуправління мистецтв та культури Л. У. Биковський був командирований до м. Янів [6, арк. 38].

Для поповнення університетської бібліотеки Іван Огієнко також командировав викладачів. Влітку 1919 року він відрядив Д. І. Дорошенка. 8 жовтня 1919 року Дмитро Дорошенко писав ректору з Відня: «Я дещо закупив книжок та мушу держати їх тут до слушного часу, коли буде змога перевезти їх...» [10, с. 294]. 13 вересня 1919 року Рада історико-філологічного факультету звернулася до ректора з проханням відрядити Леона Б'ялковського на два тижні до Кракова з метою придбання книг з історії Поділля та польської літератури. Л. Б. Б'ялковським було придбано літератури на 5000 гривень. 94 томи було придбано ним у видавництві Польської Академії наук у Кракові [15, с. 630].

Не полишав Іван Іванович Огієнко наповнення бібліотеки і в скрутний час призначення його Головноуповноваженим уряду УНР на Поділлі (додатки №1-3) [2, арк. 1-3]. Одразу після робочої поїздки в Київ фонд бібліотеки збільшився на 2258 примірників [10, с. 294]. У травні 1920 року дипломатична місія УНР у Румунії надіслала до Кам'янця-Подільського літаком 10 пудів книг, подарованих Румунською Академією наук [13, с. 91]. Влітку 1920 року В. О. Біднов на власні кошти (1750 польських марок або 17500 гривень) придбав для університетської бібліотеки 47 книг у Галичині [10, с. 294].

Велику увагу І.І. Огієнко приділяв роботі бібліотеки та каталогізації. За його розпорядженням виокремлено відділи стародруків і періодики, неупорядковані дублети і триплети, здійснювалася оправа книг. До функцій Бібліотечної комісії були включені пункти: «б) стеження за правильністю і пильністю ведення... катальогів і списків; г) знешкодження дефектів; д)

установлення способу установки книжок по шахвам та їх катальогів». За розпорядженням Івана Івановича було заведено алфавітний покажчик до системного каталогу в читальному залі, при чому діяла система трьох каталогів: порядкового хронологічного, систематичного за спеціальностями та алфавітного [13, с. 92-95].

Про бережливе ставлення І. І. Огієнка до книг може свідчити його лист до Сергія Івановича Маслова: «Ласкаво прошу високоповажного Сергія Івановича вернути мені книги, що взято Вами на рецензію з Університету ще 1918 року» [7, арк. 1].

Резюмуючи діяльність Івана Івановича Огієнка щодо створення університетської бібліотеки та перетворення її на заклад охорони пам'яток друку та письма, можемо згадати вислови Л. У. Биковського: «Пан Ректор проф. І. Огієнко власним прикладом усесторонньої працездібності й ентузіазму потягав за собою все оточення. Професура, студентство й урядовці за прикладом Ректора не покладали рук в невсипущій праці по організації й веденню своєї Alma Mater. Не забуваймо, що все це відбувалося в умовах тодішньої воєнної дійсності, при постійному браку харчів, опалу, мешкань і т.п. життєвих злиднях...» [13, с. 95], «Мав нагоду бачити, яка сильна, творча особистість ректора проф. Ів. Огієнка витала, як опікунчий дух, над бібліотекою. Можна сказати, що вона тому й стала головною установою Університету. Він дбав не тільки про її поповнення книгами, але й про її належну внутрішню організацію...» [14, с. 19].

Отже, Іван Іванович Огієнко відіграв надзвичайно важливу роль в охороні пам'яток старовини на Поділлі в буремний період Української революції. При Міністерстві ісповідань, яке він очолював, було створено Відділ охорони церковної старовини. Не зважаючи на те, що він не був членом тогочасних пам'яткоохоронних структур на Поділлі (за винятком Подільського церковного історико-археологічного товариства), Іван Іванович був активним учасником збереження пам'яток старовини. Він виступав ініціатором передачі архівів та бібліотек з покинутих шляхетських маєтків та

ліквідованих структур до Кам'янець-Подільського державного українського університету, фундації в Кам'янці-Подільському Наукового архіву та ін. Пам'яткоохоронна діяльність Івана Івановича Огієнка на Поділлі є недостатньо дослідженою і потребує подальшої розробки та пошуку нових джерел.

Список використаних джерел та літератури

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф. 1065, оп.1, спр. 89, 3 арк.
2. ЦДАВО, ф. 1131, оп.1, спр. 21, 2 арк.
3. ЦДАВО, ф. 2582, оп.1, спр. 187, 92 арк.
4. ЦДАВО, ф. 3689, оп.1, спр. 14, 189 арк.
5. ЦДАВО, ф. 3689, оп.1, спр. 15, 57 арк.
6. ЦДАВО, ф. 3689, оп. 1, спр. 17, 38 арк.
7. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, ф. 33, №6037-6040, 4 арк.
8. Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету // Свято Поділля. – 1918. – 22 жовтня. – С. 7-8.
9. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: основні результати діяльності / О. М. Завальнюк // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 398-409.
10. Завальнюк О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментальна бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2007. – Т.10. – С. 289-299.
11. Завальнюк О. М. Ю.Й. Сіцинський і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) / О. М. Завальнюк //

Духовні витоки Поділля: творці історії краю. – Хмельницький, 1994. – С. 62-64.

12. Засідання церковного історико-археологічного т-ва // Трудовий шлях. – 1919. – 27 червня (№2). – С. 4.

13. Ляхоцький В. П. Книга творить людину... (Сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки в Кам'янці-Подільському) / В.П. Ляхоцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський: К-ПНУ, 2008. – С. 88-99. – (Серія «Бібліотекознавство. Книгознавство». – Вип. 1).

14. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 284 с.

15. Черняк В. В. Леон Бялковський: польський академік з Поділля / В. В. Черняк // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 626-636.

Додаток №1

УНР

Голова Ради

Народних Міністрів

15 листопада 1919 року

Ч.1936

Міністру ісповідань і ректору
Кам'янець-Подільського державного
університету І.І. Огієнко

На підставі постанови Ради Народних Міністрів від 15-го листопада 1919 року з моменту залишення Урядом Української Народної Республіки м. Кам'янця і району Поділля Ви призначаєтесь Головноуповноваженим Уряду

Української Народної Республіки в залишеному Урядом районі. При Головноуповноваженому і на чолі з ним працює Комітет в складі по одному представнику від всіх центральних установ по призначенню начальника кожної установи. Постанови цього Комітету набувають силу і переводяться в життя лише при згоді на те Головноуповноваженого.

Головноуповноважений опікується всіми українськими громадянами, що залишилися на залишеній Урядом території, береже залишене державне майно, допомагає українським громадянам і інституціям і зокрема допомагає їм повертатися додому. Опікується Червоним Хрестом та всіма шпиталями та хворими.

Головноуповноважений як представник уряду заступає інтереси громадян перед тою неукраїнською військовою та цивільною владою, яка займе м. Кам'янець з залишеним Урядом районом. Розпоряджається асигнованими в його розпорядження державними коштами, в витратах яких веде належну відчитність.

Голова Ради Народних Міністрів І. Мазепа (підпис)

Державний Секретарь Шрамченко

(ЦДАВО, ф. 1131, оп.1, спр. 21, арк. 1).

Додаток №2

УНР

Голова Ради

Народних Міністрів

16 листопада 1919 року

Пану Уповноваженому Правительства УНР

в м. Кам'янці-Подільському і на Поділлі

З огляду на необхідність контролю над державними установами, які залишаються на Поділлі, я вважаю необхідним аби Державна Скарбниця видавала кошти цим установам тільки з Вашого дозволу. Взагалі всі

Подільські державні установи УНР і особи, що служать в них, повинні виконувати всі Ваші розпорядження.

Голова Ради Народних Міністрів І. Мазепа (підпис)
(ЦДАВО, ф. 1131, оп.1, спр. 21, арк. 2).

Додаток №3

УНР

Голова Ради

Народних Міністрів

Лютого 14 дня 1920 року

№252

Головноуповноваженому Уряду Української
Народної Республіки Міністру Івану Огієнкові

В додаток до повновласти, виданої Вам 15 падолиста 1919 року за №1936, на підставі постанови Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки від 14 лютого 1920 року отсим доручається Вам бути також і Головноуповноваженим Уряду УНР по всіх справах перенесення центральних установ її за лінію польського фронту.

Крім цього Ви уповноважуєтесь призначити до п. Представника Вищої цивільної польської влади на окупованій частині Поділля свого представника для оборони інтересів української людности.

На Вас покладається особливий обов'язок бути Головним Куратором всіх українських культурно-освітніх інституцій і установ на окупованій польським військом українській території і делегувати, куди буде потреба, своїх представників і заступників.

Голова Ради Народних Міністрів (підпис)

За Державного Секретаря (підпис)

(ЦДАВО, ф. 1131, оп.1, спр. 21, арк. 3).

The article relate for protect of monuments Ivana Ivanovicha Ohiiienka while he has been to Podillia.

Key words: I.I. Ohienko, protect of monuments, Podillia, Kamianets-Podilskyi, UNR.